

NOVICA

gospodarskih, obertnijskih in narod'skih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 7. februarija 1855.

List 11.

Od kod možganini červ pri vertoglavnih ovcah in ikre pri prešičih?

Važna novica gospodarjem, zdraviteljem in vsim naravoslovcem.

Že več kot 50 let je preteklo, kar se je za gotovo zvedilo, da červ v možganih vertoglavnih ovac in pa ikre pri prešičih so živalica v manjših ali večjih mehurčkih vodeničnih.

Ravno toliko časa pa je preteklo, kar se vé, da zoper te bolezni ni nobenega zdravila ne v alopatici, pa tudi v homeopatici in hidropatici ne. Nobena „patika“, ako je bila poštena, ni svetovala gospodarju, ki je imel vertoglavno ovco (drehkrankes Schaf) ali pa ikrastega prešiča (finniges Schwein), kaj družega, kakor da naj bolno živino berž ko more raje zakolje, dokler ni popolnoma za nič.

Kakor je bilo ozdravljanje teh bolezni v temo skrito in se je poskušalo brez vspeha sto in sto zdravil, ravno tako so tudi vzroki, iz katerih se te bolezni napravljate, bili neznani. Ugibavalo se je sicer marsikaj in mislilo tudi, da so vzroki znani, al vse to je bilo do poslednjega časa le domišljevanje, — sploh je misel veljala, da se ti červi prvotno napravljajo v živini, in ni se verjelo, da bi ti červi utegnili od kod drugod priti v život bolne živine.

Dva moža sta nam zdaj do gotovega razjasnila to reč in prekucnila po gotovih in obilnih skušnjah vse poprejšne mnenja, in tako to znajdbo, katero so posamezne skušnje poslednjih 2 let že tudi drugod poterjevale, popolnoma dognala. Ta skušnja, po kateri so se vzroki imenovanih bolezni odkrili, je velikovažna tudi za vse gospodarje, ki redijo ovce in prešiče.

Moža pa, ktera s podporo saksonskega ministerstva, ki jima je z dnarji pripomoglo, sta to imenitno zadevo do konca dognala, sta živinozdravitelja dr. Haubner v Draždani in dr. Küchenmeister v Citavi.

Vsih nekdanjih zmot, ki so gospodarjem v tacihi boleznih včasih dokaj stroškov prizadjale, je sedaj konec in resnica je odkrita. „Pa kaj v prihodnje ne bo več vertoglavnih ovac in ikrastih prešičev?“ — utegne morebiti kdo uprašati ali saj misliti, da je sedaj gotovo zdravilo najdeno zoper omenjene bolezni. Temu odgovorimo, da kaj tacega pričakovati ni. „Če pa ni, kaj nek delate vola iz komarja!“ — nas utegne kdo drug zaverniti. Temu rečemo, da vzrok bolezni spoznati, je že pol dobička, zakaj, če je zdravitelj izvedil: od kod izvira bolezen, si je s to izvedbo že toliko pripomoči pridobil, kakor gospodar, ki, na priliko, pride v hram pa vidi pod vinskim sodom vse polno vina. Dokler ne najde razpoke, po kateri sodec vino izpušča, je pač vsa skerb zastonj, kako bi ustavil vinotok. Kakor hitro pa najde luknjo in jo zamaši, jenja vino iz sodca teči.

Tako je tudi pri boleznih. Varovati ljudi in žival, da ne zbolé, s poti spravljati vse, kar bo-

lezni učinja, je doštikrat veliko gotovša pomoč, kakor ozdravljati že začete bolezni.

Čujmo sedaj po tem predgovoru, kaj je razodel prof. dr. Haubner v občnem zboru v Draždani 14. marca 1854 saksonskim gospodarjem zastran červov in glist *), ki se nahajajo v živinskem truplu.

(Dalje sledi.)

Majhne obertnije po kmetih.

Razun obdelovanja polj in gleštanja živine, razun čbelarstva, sadjoreje in družih opravil, ktere so prvi in pravi predmet umnega in obširnega kmetovanja, je še mnogo družih bolj obertnijskih del, kterih bi tudi utegnili se lotiti kmet pozimi ali tistikrat, ko nima nič potrebnega na polji ali v gospodarstvu sploh opravljati. Ne menimo tukaj tacihi rokodel, s kterimi se pravi obertniki pečajo, in za ktere oni le so opravičeni; temoč govoriti čemo le o tako imenovanih malih obertnijskih opravilih, ktere na kmetih v veliko korist se dajo opravljati, ktere so vsakemu pridnemu gospodarju in njegovi družini dovoljene, da jih al za domačo potrebo ali za prodaj izdeluje in oskerbuje. Take majhne obertnije so tudi le za majhne gospodarje, ne za velike posestnike: kajti poslednji morajo take male opravila opuštati, ker poljsko delo, nadgled na delavce, prodaja pridelkov jim že samo dosti opravljati daje, ali ker zamorejo svoj čas in denar na bolje obračati. Omenjene majhne obertnijske opravila so tedaj le pripomočki k boljšemu stanju malega kmeta, kteremu poljske dela ne jemljejo vsega časa, posebno pa za tacega, ki je priden in delaven, in ki želi, da bi tudi družina njegova delavna in pridna bila.

Opomniti moramo pa, da tudi te male obertnije, ako želi po njih si kaj dobička nakloniti, mora gospodar, kolikor je mogoče, sam, njegova žena in otroci njegovi opravljati, ne pa da bi drage pomagavce najemal in plačeval. Dalje, če se on tudi previdno takega dela loti, vendar je nekoliko kapitala treba, da se zamore rokodelstvo začeti; začeto pa utegne stan uboge družine v kratkem in očividno popboljšati.

Razlagovali tukaj pa ne bomo natanko vsi obertnij, kterih naj bi se mali gospodarji lotili: to bi bilo za ta list preobširno; tudi ne more se vse, kar se je tu pa tam priporočevalo, v sleherni deželi posnemati ali izpeljavati. Govoriti hočemo tukaj le o tacihi majhni obertnijah, ktere se lahko opravljajo; ktere se namreč zamorejo večkrat na dan začeti, pa sopet brez

*) Za „Eingeweidewurm“ se nismo upali v obče rabiti besede „glista“, ker, kolikor je nam znano, so gliste po besedi ljudstva le živalice v čevah in želodcu prebivajoče, sicer pa tudi „Regenwürmer“. po tem takem tedaj le živalice dolgovate. Družih mehurnatih gosačev te baže v človeškem životu še ljudstvo ne pozna; ne vemo tedaj: ali bi se smeli, ker so vse druge podobe, tudi „gliste“ imenovati v sedanjem zapopadku ljudstva, ktero menda prešičjih iker (Finnen) ne imenuje „gliste“? Po naših mislih bi se pa imele vse te živalice „gliste“ imenovati; to nam bojo spricale ravno te nove skušnje, o kterih bomo v tem sestavku govorili. Vred.

kake škode opustiti, — pri katerih se le take priprave potrebujejo, ktere se lahko povsod dobivajo, — kterih izdelki se lahko prodajajo, in kterih cena se nikoli ne preminja.

Imeli bomo večkrat priložnost, imenovati take pridne kmete in pokrajine, ki v tem ali unem obertnijskem delu posebno slovijo, da bodo druge spodbudili k posnemi njih izgledov. Po takem zamorejo tudi naj revniši gospodarji viditi in prevdarjati: kako se morejo (zraven kmetovanja) še tega ali unega dela lotiti, da bi si dohodke svoje povikšali in revni stan svoj popravili in poboljšali.

(Dalje sledi.)

Krajopisje.

Železniki na Krajskem.

(Dalje).

Železniki, fužinarsk terg, stojijo na sredi selške doline, obdane, kakor večidel vsi fužinski kraji, od visokih hribov. Od Ljubljane so 7 ur, od Krajna čez hribe 4, memo Loke pa 5 ur, od Loke 3, od Radoljce čez hribe 5 in od meje primorske kronovine 3 ure. Stojé ob reki Sori in ob cesti, ki skoz selško dolino proti Sorici pelja. Razdelijo se Železniki v 3 dele: zgornje ali zgornji konec, srednje ali Ternje, in spodnje ali Racovnik. Brez fužin, kovačnic, oglja in rudohramov in gospodarskih poslopij štejejo 137 hiš, ki so razun ene vse zidane, in same po sebi večidel prav lepe. V zgornjem koncu so, kar so poslednjič leta 1846 pogorele, vse z opekami ali pa s ploščami pokrite; na Ternji in Racovniku pa so razun nekterih strehe še vse lesene, za tukajšni kraj pač nevarne. Škoda, da takrat, ko so Železnike zidali, so bili menda vsi gospodarji serditi eden na drugega, ker skoraj tri hiše ne stojéjo v ravni in enaki versti. Vsaki, ki je zidal, je menda hotel svojo pravico imeti. — Prebivavcov je v Železnikih 1410; odrašeni se večidel vsi z fužinskim in kovaškim rokodelom pečajo. Fužinskih poslopij je tu: dve velike fužini, ena v gornjem koncu in druga na Racovniku; vsaka ima plavž, en ogenj za železo delati, eno veliko kladvo za obdelovanje železa, in en pripomočen ogenj za delo in popravljanje raznega fužinskega orodja. — V vsaki tih dveh fužin dela, kadar tudi plavž gori, po 10 ljudi. Dalje je tu 5 cajnarce ali fužinic, vsaka z enim ognjem in enim kladvom, v kterih se cajni delajo; v vsaki dela po 4 ljudi. — Dalje je 108 ognjev ali ješ, kjer se žebli kujejo; pri slednjem ognji ste dve nakovali, pri kterema slednema dve osebi, mojster in hlapec, žeblje kujeta. Fužine, cajnarce ali fužinice, in ješe so lastnine več deležnikov. Vsako velikih fužin vlada en vodja (zgornjo zdaj gosp. Jakob Globočnik in spodnjo gosp. Jožef Globočnik), kterega deležniki med saboj izvolijo. Potem pak ima slednji deležnik po večem ali manjšem številu ješ tudi več ali manj kovačev. Žeblje delajo možki in ženske, odrašeni pa že tudi otroci pri kakih 8—10 letih. Je pač nježni mladini to pretežavno delo v veliko škodo; marsikteremu poprej zalemu in zdravemu otroku težko delo s kladvom kmali rudeče ličice v blede spremeni. Verh tega je še stara ukoreninjena napaka, da se delo vselej okoli polnoči pričinja, okoli poldne pa neha. Naj boljši čas počitka se tedaj dela, naj boljši čas dela (popoldan) pa se leži. Poleti, ko je podnevi velika vročina, naj bi že veljal ta red; v jeseni in pozimi pa ni nikakor pristojen. Al — navada je železna srajca tudi za Železnikarje, in tako te razvade ni lahko odvaditi, akoravno se je že mnogo pametnih mož za prenaredbo tega reda poganjalo. — Opoldan, ko se delo konča, nosijo mojstri žeblje vsaki k svojemu gospodu, in tu dobijo zopet cajne in oglje za drugi dan. Potem južnajo in gredó k pokoju do večerje, in po ti zopet do časa, da se začnejo okoli polnoči glasno po ulicah eden drugega klicati, k delu, kar se posebno ptuj-

com velikokrat strašno zdí. Marsikteri gospod se ponoči postavljenega misli v kako terdnjavo, kjer se tudi ponočne straže ena drugo kličejo.

Plačila ne dobivajo kovači vsaki dan posebej, ampak le listek, na kterem je zaslužek zaznamovan. Vsako leto so trije časi določeni, v kterih se računi poravnava; takrat prinesejo delavci svoje listke, in kar so med tim časom na roke denarja ali živeža prejeli, se potem od zaslužka pobota. —

Žebljev, večidel le večje baže, se naredí vsako leto okoli 5240 centov, kterih cena se smé na kakih 105.000 gold. prevdariti. Prodajajo se, v sodčike in zaboje pospravljeni, v Terst, na Horvaško, Slavonijo, Ogersko in v Bosnijo, in se zastran izverstnega izdelka prav lahko spečajo.

Železa se pri obedveh fužinah naredí na leto okoli 3200 centov, — al pomanjkanje rude je vzrok, da se ne stori vés iz domačega grodeljna, ampak se ga še mnogo mora kupiti pri ptujih fužinah, posebno na Savi. Pač dobro, in v prid vsim domačim fužinam bi bilo, ako bi se rudokopom kako polahkanje naklonilo, v kterem kolí si bodi oziru, in bi se s tem domačim fužinam nekoliko pomagalo na noge, ker bi se potem marsikteri rajši z iskanjem in kopanjem rude pečal.

Tudi teža narejenih žebljev in železa kaže, da vsako leto kakih 2040 centov domačega železa primanjka, ki se tudi mora od zunaj dobiti. Kupovalo se je poprej deloma na Koroškem, deloma tudi v Kropi in Kamnogorici, posebno v Kropi, ker ondi zastran bolj drobnih izdelkov dokaj ptujega železa potrebujejo, in tedaj domačega nekoliko oddati zamorejo. — Poslednje leta pa dobivajo Železnikarji potrebno železo večidel edno le od sosednih bohinskih fužin gosp. barona Alfonza Zois-a. Tem fužinam sploh gre vsa čast in hvala, ker so se v poslednjih letih povzdignile zastran dobre, urne postrežbe in izverstnega izdelka ne le med perve krajske, ampak, smemo reči, med perve v Avstriji, in resnično bi zaslužile, obširno in natanko popisane biti od bolj gibčnega peresa, kakor je moje.

(Konec sledi.)

Slovensko slovstvo.

Umno kmetovanje in gospodarstvo. Zložil Janez Zalokar, fajmošter; na svetlo dala c. k. kmetijska družba v Ljubljani.

Česar smo živo potrebovali, so nam gosp. Zalokar v knjigi „Umno kmetovanje“ obilno podali. Važnih naukov in resnic je v ti knjigi veliko in za slovenskega kmetovavca silno potrebnih. Toraj je ne morem kmetovavcem dovolj priporočati. Kar je katehizem z evangeljskimi bukvami za dušo in večno življenje, to je umno kmetovanje za truplo in časni blagostan. Kakor unih dveh, tako tudi poslednje knjige se pri nobenem kmetovavcu ne smé pogrešati. Celó tisti Slovenec, ki razume nemške kmetijske knjige, bo Zalokarjevo kmetovanje z veseljem in pridom preberal. Beseda je čista, gladko tekoča v kratkih stavkih in tudi v manj znanih rečéh lahko razumljiva; za slovník naš je velik zaklad pravih slovenskih besed v ti knjigi.

Z velikim veseljem sem bral napravo rodovitnega sveta, pripravljanje gnoja, pridelovanje koristnih rastlin, živinorejo, sadjorejo in gojzdstvo. Ravno tako so pristavek od gospodarstva, popis krajske dežele in cena žita in drugih pridelkov v Ljubljani od leta 1829 do 1846 prav mični in podučljivi sestavki. Zlo bi nam bilo dopadlo, ako bi bili gosp. pisatelj vse slovenske dežele, za ktere je knjiga posebno namenjena, na ravno tem prostoru primerjajoče popisali, izpustivši manj znamenite in v natančno razložbo segajoče stvari.

Vsa knjiga nam razodeva visoko učenost in neutrudljivo pridnost častitega domoljuba. Ker pa vendar nič ni

NOVICA

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v saboto 10. februarija 1855.

List 12.

Od kod možganini červ pri vertoglavnih ovcah in ikre pri prešičih?

(Dalje.)

Čujmo, kaj je prof. Haubner v omenjenem zboru saksonskim gospodarjem pripovedoval:

„Naša domača živina ima červe *), ki so si v glavo in vrat popolnoma podobni, v životu pa so različni. Eni so dolzega života, ki je ali gladek in okroglat, ali pa tudi ne, in tak, kakor da bi bil sklep na sklep nataknen in plošnjat — to so tako imenovane gliste trakulje (Bandwürmer), ker so traku podobne **). Drugi pa so kratkega in okroglega života — mehurčiki z neko vodo napolnjeni; to so mehurčarice ***) (Blasenwürmer). Skušnje pri trakuljah učé za gotovo, da v določnih dobah, to je, ko so dosti stare, postanejo plodne in se po jajčkah (ikrah) plodijo, — mehurčarice pa ne. Nihče tedaj ni prav vedil: od kod se zaredé mehurčasti červi. Čudno je bilo to sicer vsim, zakaj so červi, ki so si v bistvenih delih (v glavo in vrat) popolnoma podobni, si v tem inaki, da eni se izležejo iz oplojenih iker, drugi pa ne, in da tedaj morajo tako rekoč prvotno se napravljati.“

„Mislili so in mislili, nazadnje so vendar pravo izmislili, da mehurčarice bi utegnile tudi trakulje biti, ki so se le zašlé in se potem premenile v mehurčarice, — da pa se spet premenijo v trakulje, ako pridejo na drugo, jim pravo mesto. Treba je tedaj bilo to, kar se je dosihmal umnim glavam le dozdevalo, po skušnjah poterditi. Zato so začeli skušati; izbrali so pripravno zdravo živino in ji dali mehurčaric jesti. In kaj je bilo iz tega? Živina, ki je požerla mehurčaste červe, je mehur prebavila (pocérala), glave in vrata pa ni mogel želodec prekuhati. Kakor v teh skušnjah, tako ravna tudi natora. Nekteri izgledi bojo to bolj razjasnili. Na priliko: Mačka požre miško, miška je ikrasta (finnig) — kaj se zgodi? — v mački se zaredí trakulja (Bandwurm). Če človek je meso ikrastega prešiča, se zaredí v njem trakulja. Pes je poručal morskega zajčka (Kaninchen), ki je imel ikre, in v psu tem se zaredí trakulja. Tako so skušnje mnogokrat ponavljane vselej kazale, da iz mehurčaric senareja trakulja.“

„Zdaj pa je bilo treba še narobe skušati: ali se namreč tudi iz trakulje zaléga, to je, iz jajčkov ali iker dolzih glist, trakulj imenovanih, zaredé mehurčasti červi? Po vsem ni bilo več dvomiti o tem. Vendar se je tudi skusiti moglo. Psu so dali mehurčastih červov vertoglavne ovce jesti. Blizo 2 mesca

potem se je mu že v čevah zaredila trakulja in je bila že tudi plodna, to je, trakulja je imela že jajčke v sebi, ktere so dali 7 jagnetom povžiti. 14 dni potem se je lotila vsih teh jagnet vertoglavnost, to je vse perve znamenja tiste bolezni, ki je tudi gospodarjem pod imenom vertoglavnice (Drehkrankheit) le predobro znana, so bile očitne na njih: rudeče oči, vroča in boleča glava, vročnica itd. Čeravno koj ozdravljane, so bile vendar vse čez 2 mesca popolnoma vertoglave. Dosihmal se je mislilo, da bolezen ta izvira iz napačne klaje, soparnih hlevov itd., in da iz tega se vnamejo možgani, iz vnetih delov pa se izceja neka méza (limfa), iz ktere se oživi mehurčasti červ. Zdaj pa je bolezen bolje spoznana, — vnetje možganov ni vzrok červa, ampak je le nasledek; možgani se vnamejo, kadar je zaléga trakulje pot našla v možgane.“

„Kako pa pridejo ovce k ti zalegi? in kako pride ta v njih glavo? To je takole: Trakulja ima v zadnjih sklepih svojega života to zalego (ikre); ta zadnji konec se loči, gré z blatom ali tudi sam od živine in pade kamor koli; če je živina, postavimo, na paši se ocedila te zalege, zleze ta, ker ima življenje v sebi, na kako travno perjice ali štiblico; — ovca se pride past in pomuli travo in s travo vred trakuljo zalego; ta zalega pa ne ostane le v želodcu, ampak iz želodca se sili po drobu; kjer ni kraj za njo, pogine; le tisti del ostane in popolnoma v mehurčastega červa zraste, ki je zašel v možgane. Mi smo pri skušnjah našli tako mertvo zalego, ki je v serce, pljuča, preponko, miške itd. zašla, pa tu poginila.“

„Še veliko veliko družih skušinj s psi, mačkami, belimi miškami itd. bi lahko povedal, pa se mi na tem mestu nepotrebno zdí. Resnica je odkrita, — gotovo je, da mehurčarice, kakor, postavimo, červ v možganih vertoglavnih ovac, ikre pri prešičih itd. niso zivalice posebnega plemena, ampak tako rekoč le gosénice (Larven) trakulj. (Dalje sledí.)

Majhne obertnije po kmetih.

(Dalje.)

Poglejmo najprej na živalstvo, kaj bi iz njega (razun porabe ali prodaje mesa, kože, loja itd.) gospodar na kmetih utegnil še porabiti obertnijsko.

Na Poljskem in Rusovskem narejajo ondašnji kmetje sami potrebno jermenje za konjsko opravo, kakor za uizde, berzde, žile, vojke itd. Napravljajo si pa to takole: Kravjo kožo ogarajo s kropom in stergonom, in jo zrežejo v dolge jermene več ali manj široke. Potem prišijejo en konec h drugemu; oba konca teh sošitih jermenov sošijejo pa na enako vižo, in tako je napravljen dvojnati trak. Zdaj ga napojijo z zlo zgreto mastjo (navadno z ribjim ali brezovim oljem), ga obesijo na strop na kak žebelj, in ga obtežé na spodnem koncu. Med ta dva traka vtaknejo dve palici, da se ravnovažno križate. S tema vijejo in sučejo trakova večkrat, da se eden z drugim močno stiskuje. V tem se usnje močno razgreva; kmetje pa ga večkrat sukaje vedno napajajo z mastjo, dokler

*) Kar smo v poslednjem listu omenili zastran besed „červ“ in „glista“ naj nam dajo častiti bravci tudi tu veljati.

***) V knjižici „Domači zdravnik“ je „Bandwurm“ plošnjata glista imenovana, al to ne gré prav, ker imamo plošnjate gliste, na priliko, metljaje na jetrih, ki pa niso „Bandwurm“. Morebiti je kje kakošna dobra slovenska beseda za to glisto znana? Če je, prosimo za-njo. Začasno pa smo si skovali besedo trakulja, ker ne maramo za izraze, ki so iz dveh besed zloženi!

****) Tudi to besedo ponujamo kot skovano Slovincem. Vred.

ni usnje popolnoma popilo vse masti in se v gibko pa močno verv stanjšalo. Take usnjate vervi so jako terpežne, skorej neraztergljive, za domačo potrebo neprecenljive, pa se vé, da se tudi lahko prodajajo.

Marljivo naj se nabira svinsko šetinje, pasja kunina, jazbečja, dihurjeva dlaka, in očiščene naj se prodajajo ščetarjem in čopičarjem. Da ste žima in arovnica veliko vredne in za mnoge izdelke ugodne, in da je lahko ju v dnar spravljati, ni treba, da bi posebej dokazovali.

Veliko več dobička, kakor od živalstva, si utegne pa gospodar od rastlinstva nakloniti. Kjer so gojzdi blizo in je obilo lesa, se dá marsikaj zaslužiti. Šekanje drevja, obtesovanje hladov, nabiranje suhljadi in nje vezanje v butare, vožnja derv itd. so res težavne in trudne dela, potrebujejo pa malo orodja in nobene posebne vednosti; z žago, sekuro ali teslo se dá večidel vse opraviti. Marljiv človek pa ne bo pri tem ostal; on bo napravljajal doge, letve, skodlje, deske, kole itd., rezljajal bo poljsko orodje, stergala, lopate in druge take potrebne stvari. Mnogo ljudi na kmetih dela sita in rešeta, škafe in verče; oni napravljajo sode, kolesa, otročjo igračo itd. Po slovenskih deželah menda v tem obertnijstvu ni pridnišega ljudstva, kakor so prebivavci ribniške fare, v Soderšici in Dolenji vasi na Krajskem, ki mnogo lesnine: žljic, rešet, obročev, škafov, kadí itd. na leto izdelajo in ne le na Krajskem, temuč v vsih sosednih deželah prodajajo; mnogo družin v teh farah nima družega zaslužka; ribniško blago je deleč znano in obrajtano zavolj nizke cene. V Pikardii na Francozkem izdeljujejo tamošnji kmetje četverokotne škatlje iz bukovine; v okrožji Doubs naproti narejajo le oble in okrogle škatljice iz jelovine; te zlimajo, ali pa na mestu, kjer se oba konca stikata, utverdiijo z lesenimi klinčki. Oboji izdelki so pa tako lični, da jih deleč okoli prodajajo, ter ž njimi veliko skupijo.

Po nekterih vaséh na Francozkem in Nemškem so se vašani poprijeli izdelovanja posebne lesnine, po kateri jim tudi lep dobiček doteka. Nekteri pripravljajo namreč les za kertače, ktereга v mesta rokodelcom prodajajo; nekteri narejajo kolovrate in vretena; drugi, kjer se terdi les nahaja, izdeljujejo iz njega žljice, vilice, bičnjake, coklje, palice in druge take stvari, ktere gredo daleč po svetu.

Zopet drugej narejajo lesene kola razne velikosti in vrednosti, bolj ali manj umetno izdelane, brez vsega železja, ali pa tudi s kakimi železnimi pridavki. Da je tako orodje potrebno, posebno na kmetih, je sploh znano, tedaj se spravlja tudi lahko v dnar.

(Dalje sledi.)

Tudi vojska ima svoje dobro.

Zraven nadlog, ki jih vojske naključujejo deželam, jim pa tudi donašajo iz ptujih krajev marsikaj dobrega v vedah, umetnijah, obertnijstvu in poljodelstvu.

Mnogim se bo kaj tacega slišati čudno zdélo, — al zgodovina nam že od starodavnih časov resnico tega poterjuje.

Med vsimi zmagovavci, od katerih nam povestnica pripoveduje, da so ponosno svet strahovali, ga menda čez Aleksandra Velikega ni bilo nobenega, ki je med najhujimi vojskinimi viharji, ki so stresali svet, neprenehoma skerbel za povzdigo znanost, in si vseskozi nevtrudljivo prizadeval, domovino svojo — Grecijo — bogatiti z zakladi daljne Perzije in Indije. Slavnemu svojemu učitelju Aristotelju, naj večjemu natoroznancu starih časov, je on iz ptujih dežel, ktere je zmagal, pošiljal nove rastline, vdomačeno žival pa tudi divjo zverino, in mnogo imenitnih stvari iz rudstva. Neprenehoma je ukazoval nabirati vse, kar bi utegnulo njegovi domovini v vedah, poljodelstvu in

obertnii v prid in korist biti. Tako je prišel na gerško polje rajž, na gerške verte žlahno sadje: iz male Azije mnogo hrušk, in Armenije jabelk, iz Egipta breskev, limon iz Medije, češinj iz Ponta; iz Indije so prišli pavi in papige. V Indii si je Aleksander osvojil mnogo čed lepe goveje živine; naj žlahnejše goveda je veleval izbirati in jih v požlahnjenje živinoreje pošiljati v Macedonijo. Aleksander je gotovo tudi prvi Europejec bil, ki je slone vidil v njih domovini; 300 jih je vzel seboj na Gerško. Že v starih časih so spoznali dobrotljive nasledke te Aleksandrove vojske, in Plutarh terdi, da je on s svojimi vojskami človeštvu več dobička naklonil, kot vsi gerški modrijani s svojimi jalovimi domišljami.

Rimljani so bili ljudstvo, ktero ni nič koristnega in djanskega (praktičnega) zanemarjalo, — za kmetijstvo in vertnarstvo so pridno skerbili. Ni tedaj čuda, da v vsih vojskah so tudi na to pazili, kaj bi koristnega novega za polje in verte domú prinesli, nasproti pa tudi, kako bi iz domače dežele zaplodili koristne sadeže v take deržave, ki so jih svoji oblasti podvergli. Tako je Sekst Papini ob času cesarja Augusta iz Afrike prinesel breskvine mandeljne in iz Sirije sišole, — Luci Viteli, pozneje cesar, je pripeljal na Laško smokve (fige), pistacije in murbe iz Sirije, — potratni Lukul, ki je Mitridata premagal, je iz Ponta seboj vzel lepo višnjo — polno sadja, ktero so, ko je zmagovaven domú prišel in po tadanji navadi slovesni vhod obhajal, pred njim peljali; pravijo, da tudi on je breskve, marelice in veliko krasnih vertnih cvetlic iz jutrovih dežel v svoje verte zasadil. Tudi živinorejo so zboljševali Rimci s ptujim blagom, ki so ga zaplodili med domače; tako so po premagani Kartagi pripeljali lepe konje domú, in iz španjskih vojsk ovce za povzdigo domačih plemen.

Preseljevanje narodov in divja druhal, ki se je razlila po zahodnih deželah, ni bila sicer v prid poljodelstvu. Vendar gré tistemu preseljevanju narodov čast in hvala, da smo v srednjo Europo dobili rež, ktere popred nihče v teh deželah poznal ni. Hune tedaj, ki so pod Atilom — „šibo božjo“ — mnogo mnogo dežel tako grozovito razdevali, je previdnost božja izvolila, da so tako rekoč za odškodovanje brezštevilmega zlega, ki so ga razsuli čez zahodne dežele, nam prinesli naj imenitnišo hrano, ki nam jo daje zdaj rež.

Veliko bolj podučeni v mnogih razdelkih kmetijstva in ravno tako nadušeni za razširjenje islama (mahomedanske vére) so zmagonosi Arabci posedli rodovitne dežele ob srednjem morji in povsod pušali sled svoje koristne delavnosti, ki je očitna še dandanašnji. Povsod, kjer so se naselili, so vpeljali iz jutrovih dežel imenitne sadeže, ki so se pod milim nebom severne Afrike, Sicilije in Hispanije kmali kmali udomačili. Naj važniša darova pa, ki so ga Saraceni zapadnim deželam donesli, sta bila cukra terst in pa reja svilodov (židnih gosenc), — uni je prišel iz Indije v Arabijo, Arabci pa so ga zaplodili v Egipt, Sicilijo, Rhodus, Kandijo in južno Španjsko, — te pa so sicer Gerki še špogali ob času Justiniana, Arabci pa še le so jih zaplodili v Sicilijo, na Španjsko in Portugaljsko. Tudi za sirek in rajž se jim imajo Španjci zahvaliti. Tudi pavolo so vpeljali Saraceni v južno Europo, na Španjskem berž ko ne že v 8. stoletji, v Sicilijo v 12. stoletji. Mnogo mnogo žlahnih sadnih drevés je prišlo z vojsko Arabcev v južno Europo, — veči del žlahnega sadja, ki zdej raste na Laškem in Španjskem, in od tod pri nas je došlo po njih iz jutrovih dežel, tako: limona, grenkljata pomeranča, ki je v Indii unkraj Ganges-a doma, sladka pomeranča, ki je kitajsk sad, sladki rožiči, kresno grojzdiče ali ribez, ternijolice ali bodeče grojzdiče. Tako nahajamo povsod, od Egipta noter do južne reke pirenejskih gor, blagodarni sled zmagovavcev arabskih.

Vojniški sili Arabcev se uverstujejo križarske vojske, s kterimi se je nova dôba za zahodne dežele začela. V 200 letih je okoli 7 milijonov ljudi iz zahodnih dežel vrele v

NOVICA

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 14. februarija 1855.

List 13.

Od kod možganini červ pri vertoglavnih ovcah in ikre pri prešičih?

(Dalje in konec.)

„Tako — je sklenil prof. Haubner svoj govor — je sedaj resnica odkrita. Sedaj vemo, od kod možganini červ, od kod ikre *) pri prešičih, od kod vsi mehurčasti červi. Zakon nature je spoznan. Tam pa tam bo morebiti še kdo dvomil o tem — al kdor je natanko skušal, bo zvedil, da je skoz in skoz resnično, kar sem povedal. Da so te skušnje važne za vsacega gospodarja, ki se z živinorejo pečá, je očitno kot beli dan“.

Povedati imam le še, da s početjem družih červov (glist), postavimo z metljaji na jetrih (Leber-epile) je ravno taka. Tudi ti metljaji se ne zaredé, ne sami po sebi, ne kak drugač prvotno (per generationem aequivocam) v živinskih jetrih, ampak se kot zalega od zunaj prikradejo v jetra, — toda njih starišev še dan današnji ne poznamo, ker o tem še skušinj nimamo, kakor jih tudi za mehurčaste červe pred malo leti še imeli nismo“.

Gosp. dr. Küchenmeister v Citavi je mnogo ovác vertoglavnih napravil, katerim je plodne zadnje konce pasje trakulje (taenia coenurus) jesti dajal. Enkrat je to skušil s 15 ovcah, in 13 jih je vertoglavnih postalo (z mehurčastim červom v možganih), le en star oven in pa en letnjak ne. Drugokrat je dva psa kermil (futral) z mehurčastimi červi vertoglavnih ovác (24. marca sta jih povžila, 24. maja ju je pobil in raztelesil, in že je v enem našel 6, v drugem 30 plodnih trakulj, ki so tedaj v dveh mescih se zaredili. Od teh glist je poslal dr. Küchenmeister plodne zadnje konce (reife Endglieder) v Berlin prof. Gurltu, v Kodanj prof. Eschrichtu, v Löwen prof. Benedenzu, v Giessen prof. Leukartu, na Dunaj prof. Röll-u, in jih prosil: naj poskusijo in jih dajo zdravim ovcam. Imenovani profesorji so dr. Küchenmeistru pisali, da povsod so ovce 14 ali 16 dan po povžitih glistah perve znamnja vertoglavnosti pokazale.

Ravno tako gotove so skušnje, večkrat ponavljane in poterjene, da iz zalege človeške trakulje (taenia solium), če jo je prešič požerl, se ikre zaredé v njem, kakor nasproti se v človeku zaredi trakulja, če je meso ikrastega ali pšenastega prešiča jedel.

Gotovo je tedaj in do dobrega spričano, da ikre prešičje so, tako rekoč, le druga dôba razrasbe dveh sort tistih glist, ki jih trakulje imenujemo. Kakor metulj jajčke leže (perva dôba) in iz jajčkov se izleže gosenci (druga dôba), ki se v pužo (tretja dôba) spremeni, iz ktere na zadnje (četrta dôba) metuljček izferčí, ravno tako je me-

hurčasti červ, ko se je izlegel iz zalege ali jajčkov trakulje gliste, druga dôba glistne razrasbe.

Naj bo to povedano vsim gospodarjem, ki se z rejo ovác in prešičev pečajo. S temi skušnjami je overžena tudi stara misel, da se vertoglavnost plodi po rodu med ovcah in ravno tako ikre po rodu med prešiči (ali, kakor navadno pravijo, da se poerbajo). Če pa je s tim tisti veliki strah zavolj dedljivosti (erbljivosti) teh dveh bolezni odpravljen, vendar še ne smemo zavoljo tega nečimerni biti pri plemenenji, ker je znano in tudi po tišučernih skušnjah poterjeno, da vsaka bolezen kakor vsakastvar, tedaj tudi vsak červ ali glista se v bolj ugodnih okoljšinah lože oživi in raste, kakor v nasprotnih manj ugodnih. Tudi zerno ne kalí v vsaki zemlji enako rado. — Da pa je z ozdravljanjem vertoglavnih ovác in ikrastih prešičev sedaj vsa druga, je očitno iz rečenega.

Majhne obertnije po kmetih.

(Dalje).

Mnogo koristnih izdelkov se lahko nareja iz malovredne snove, postavimo, iz bičja, slame itd. Taki izdelki so: rogožine, slamniki, slamnati stoli itd. Kdor izdelovanje takih stvari le nekterikrat vidi, se jih kmali naučí; in če je priprava dobra, stvar pa lepo izdelana, se lahko prodaja.

Lipovo ličje je ugodno za vožeta (ličine); te so gibke pa terpežne. Potrebujemo jih gospodarji kot studenčne vožeta. Na Francozkem jih izdelujejo veliko.

Košarski izdelki se povsod lahko in dobro prodajajo; koristilo bi tedaj, da bi kmetje tudi košarili tam pa tam. Za take dela je pa treba, da se verbovje obilno nasaja in skerbljivo glešta, ker verbovnice, kakor je znano, so poglobitna priprava za izdelke. Navadni izdelki, kakor koši, pletenice, jerbasi itd. se izdelujejo iz rumene ali rudeče verbe; bolj nježni pa tanki iz bele verbe. Belijo se pa verbe, kader se mezga v njih dviga; to je pravi čas, da se bela verbovnica dobi. V ta namen se odrežejo verbove vejice, ter se zvežejo v snopke, ki se hranijo na prikladnem mestu, nar bolj blizo kake tekoče vode, tako da spodnji konci snopkov 15 do 18 palcov globoko v vodo visé. Mesca majnika, ko se mezga popenja, naj se verbovnice izvzamjejo, da se obelijo, kakor hitro so iz vode. Verbovnice obeljene naj ostanejo nekoliko časa na zraku, potem se v snopčice povežejo, debele vkup, tanke vkup. Preden se porabijo, jih gre 24 ur v vodi namakati, da se bolj vgibčijo. Potem se razcepijo za bolj tanke pletiva v 3, 4, 5 in 6 dele z ojstrim cepnikom, ter se potegnejo skozi kalup, katero orodje ves notrajni les odvzame, da le najbelji, najgibičnejši in najsvetlejši del ostaja. Hvaliti moramo marljive krajnske košarje, rešetarje, sitarje in spletavce slamnate robe, ki z raznimi izdelki svojih pridnih rok hodijo po širokem svetu, pridobit kakih krajcarjev za revno družinico svojo doma.

Blizo velikih mest se posebno dobro splačuje, če kmetje z nasadbo in rejo sadnega ali lepega drevja

*) Povedalo se nam je, da ikrastemu (na Horvaškem gubavemu ali šugavemu) prešiču v Ljubljani in okoli Ljubljane pravijo všenast (pšenast) prešič, gotovo zatega voljo, ker so mali mehurčasti červi ravno tako všenu (pšenu, Hirsekorn) kakor ribjim ikram podobni. Vred.

se pečajo. Žlahno, posebno rano sadje je sgloh prijetno, ter se kupuje in plačuje dobro; lepo cveteče ali lepolistnato drevje ali germovje kupujejo pa tudi radi bogati mestjani, da verte svoje z njim lišpajo, ali ker ga o posebnih slovesnostih potrebujejo. Vendar obširnije o sadjo- in drevjoreji govoriti tukaj ni namen naš; zavračamo tedaj častite bravece na bukve sadjoreje in gospodarstva in na mnoge sestavke v tej reči, ki v „Novicah“ se nahajajo. Le nekaj hočemo omeniti tukaj, namreč ravnanje s češpljami.

Češplje ali slive so tako prijeten sad in potrebujejo tako malo skerbí, da bi pač prav bilo, ko bi jih kmetje obilno obilno in povsod sadili, kjer jih še ni, in kjer ste lega in zemlja jim ugodne. Prodajajo se lahko, in s posušenimi slivami (češpljami) terguje se po celem svetu. Paziti je treba le na tole: Čakati je treba, da so češplje do dobrega dozorele; poberajo se potem rahlo z drevesa, ter se položé na lese, da se na soncu sušé; po severnih ali bolj merzlih krajinah morajo sušiti se v posebnih sušivnicah. Posušiti se pa morajo naglo, da sad ne gnije. Ponoči ne smejo zunaj (na zraku) biti; celó ne podnevi, ako je vreme vlažno ali timavno. Tudi se ne sušijo slive povsod po enakem načinu, temoč po različnosti sadú in po družih razmerah kraja in podnebja je tudi ravnanje z njimi različno. Treba je pa, da na vse to dobro pazimo, če hočemo lepo in prijetno robo za trgovino pripraviti. Kar pa suhim češpljam naj bolj vrednost jemlje in da kupčevavci še celó ne marajo za-nje, je to: če po dimu dišé, ali — prav za prav — smerdé, zato so, na priliko, krajnske in horvaške suhe češplje v ceni zmirajnižje, kakor turške. Naj bi skusili naši rojaki to napako odpraviti! (Dalje sledí.)

Za poduk in kratek čas.

Inaka sina.

Bon, sin priprostih starišev, iz Bornholma na Švedskem, je stopil v vojaški stan, kjer je čez leta dosegel čast generala. V tem mu je oče umerl. Nobeden njegove žlahte ni vedel, je li on še živ ali mertev. Po dolgem in pogostnem popraševanju je le njegova že priletna mati zvedila, da je njeni sin rusk vojskovod v Kodanji na Danskem, kjer se je takrat — letu 1716 — car Peter I. pripravljal z danskim kraljem napasti švedsko armado. Matere veselje je bilo tedaj neizrečeno, ko je zvedila za sina; napravi se tedaj na pot, da bi ga saj še le enkrat pred svojo smertjo vidila. Pridši v Kodanj je kmalo zaznala, kje da je sina stanovanje. Gré berž k njemu — pa generala ni bilo doma; tako saj so ji na njeno popraševanje strežaji rekli. „Bom pa jutri zjutraj spet prišla“ — odgovori vsa žalostna, da ga ni dobila. „Recite“ — še dostavlja, njegovim strežnikom — „recite svojemu gospodu, da sem njegova mati, in da sem prišla iz Bornholma nalašč sem, da ga še enkrat vidim“. — Stara mati se je nadjala, da s tem je že svoj cilj dosegla! Al sin njeni, zvišan v visoko čast, ni maral več za svojo borno mater, in v napuhu se je je celó sramoval. Ko mu strežaj pové, kar mu je žena naročila, mu je vés nejevoljen odgovoril: „Moja mati je že zdavno mertva“; ta žena bo bojé le kaka nadležna beračica ali pa je nora“.

Vsakdo si lahko misli, s kakošnim veseljem je stara mati drugo jutro se na pot napravila k svojemu sinu. Al namesto da bi ga bila vidila bila, kakor je sirota želela, ji dá adjutant deset zlatov (cekinov) ter ji prepové, da nima generala vdrugo nadlegovati. Kakor bi jo bila kača v serce pičila, jo preletí groza, da verže adjutantu dnar pod noge, in s solznimi očmi pravi: „Jez nisim prišla prosit ubogajme; le še enkrat sem hotla objeti svojega sina. Če pa on nič več ne spozna svoje matere, ga tudi jez ne spoznam več — naj mu Bog prizanesel!“ — Jokaje zapusti hišo ošabnega sina.

Kmali se je ta prigodba po vsem mestu razglasila in je na zadoje prišla tudi do ušes ruske cesarice Katarine. Oaa precej pošlje po udovo in se v kratkem prepriča, da je res mati terdoserčnega, prevzetnega generala. Poklicati ga dá k sebi — ga oestro posvari in zapové, naj spolnuje dolžnost otročjo, ker pred kakor je bil general, je bil otrok svojih starišev; velela mu je še, da naj revni materi 200 rubljev do nje smerti izgovori.

General osramoten, da si ni upal očí do cesarice vzdigniti, je obljubil zvesto spolniti, kar mu je ukazala.

„Da boš pa vedil, da niso vsi moji višji služabniki taki, ko si ti, čuj! kar ti bom povedala od generala Bauer-a“ še dostavlja cesarica. Ta se nikdar ni sramoval svojega rodú, čeravno so njegovi stariši bili kmečki. Leta 1712, ko si je bila ruska armada osvojila Holštajn pod knezom Mensikovom, je general Bauer zapovedoval konjništvo (kavalerijo). Takrat ni še noben človek vedil kaj od njegovega rodú. Celó njegova domovina je bila, tako rekoč, vsim skrivnost. Ko je pa bil nekega dne v taboru blizu Husuma, je povabil na kosilo svoje oficirje in še nektere druge imenitne osebe. Ko je bila že vsa družba vkup, pošlje Bauer po nekega mlinarja in njegovo ženo, ktera sta stanovala blizu tabora. Mlinar in mlinarica se prestrašita, ko jim doide to vabilo. Napravita se vendar in gresta. General ju prijazno sprejme, in ker vidi, da sta silo boječa, si prizadeva na vso moč, da ju spravi v dobro voljo. Pri obedu ju posadí k sebi. Med jedjo poprašuje general večkrat mlinarja po njegovi žlahti. To je dalo serce plahemu mlinarčku, ki začne na to pripovedovati generalu, da je kot naj stareji sin podedoval mlin po smerti svojega očeta; da ima še dva brata, ki sta tergovca; da ena sestra je omožena; da njega (mlinarja) je blagoslovil Bog z obilno družinico štirih otrok itd. „Tedaj vas je bilo troje bratov?“ mu reče general. „Prav za prav smo bili štirje“ — odgovori mlinar — „četerti je bil v vojake vzet; nismo pa nikdar od njega nič slišali, kar nas je zapuстил; mislimo tedaj, da je že zdavno mertev“.

Vsakteri lahko ugane, kako je pri teh besedah generalu pri sercu bilo. Oberne se na enkrat proti svojim drugim gostom, in jim reče na glas: „Gospodje! vi ste zmiraj vediti želeli mojo rodovino: jez sem ravno v tem mlinu rojen, in zdaj ste slišali povestnico mojega rodú“. Po tem objame mlinarja kot njegov že zdavno zgubljeni brat in de-verico svojo. Drugi dan je general Bauer gostje napravil v mlinu in bogato obdaroval vso svojo žlahto, ktere veselje si zamore vsak lahko misliti, — in tudi vi, general! kaj ne? reče cesarica.

Kakor s kropom polit je odlazil prevzetnež.

Verdelski.

Zgodovinske reči.

Rimska cesta iz Emone v Neviodynamum.

Cesto iz Emone v Neviodynamum popisuje Antoninov potopis tako: Emona XXXIV. r. milj, — Praetorium Latobicorum XVI., — Noviodunum. Peutingerjeva tabla pa stavi: Emona XVIII. r. milj, Acruone XIV., — ad Protorium XVI., — Crucio XVI. — Novioduni; tabla tedaj dve postaji vmes več šteje, tudi število milj za nekaj množi.

Kje toraj je ta cesta šla? Schönleben je prvi ugibal na Radeče, in je mislil samo na tovrno pot, ktera je o njegovem času od Višnjegore čez hribe do tistega terga šla, in močno tisto mero pota potrebovala, kakor je v Antoninovem potopisu zaznamovana. Valvasor je v tej reči za svojim prednikom pisal, in oba sta pozabila na pot od Višnjegore čez Trebno, dasiravno sta v Zatičini vedila za rimsk kamen, v Trebnem pa za mnogo kamnov, stebrov, grobov in denarjev. (Schönleben Appar. Carn. ant. str. 221, Valvasor B. V. str. 258. B. XI. str. 586.) Za obema sta pisala spet Linhart in Muhar, pa nobe-

NOVICE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v saboto 17. februarija 1855.

List 14.

Poduk, kako umni angležki kmetje bob sejejo.

Kar redivno moč tiče, so „Novice“ unidan dobro razjasnile, da je ima bob v naj večji meri, kar tudi znani pregovor poterduje: „bob čez gojzd, močnik do praga“.

Bravši, kako Angleži ob setvi z bobom ravnajo, sem sklenil, jih natanko posnemati. Ker je pa njih obnašanje v tem tako pametno, da ga vsak, kdor ni na glavo padel, na hip spozna in poterdi, da se smé, če je le kolčikaj rodovitna letina, obilna bobova žetva dočakovati, naj tedaj v prid in posnemo umnim gospodarjem ta poduk razglasim.

Žalostna je sicer pri nas, dasiravno se „Novice“ beró, vendar se še zmirej premalo preberajo, in pa prezanikerno v njih nasvetovane poskušnje v djanji izpeljujejo, kajti med kmetovavci je še obilo starokopitnežev, ki se starih šeg v kmetovanji, če so tudi skoz in skoz malo prida, tako terdovratno deržé, kakor konjska muha konja. Takim bo beržda tudi pričijoči spis toliko pomagal, kolikor bob v steno metati. Al tam, kjer poduki, ki jih že telesni občutki otipajo in od katerih dobrote se kmali želodec prepriča, nič ne zdajo, se tudi z duhovnim naukom pogostoma kaj rada le prazna slama mlati.

Povej starokopitnežu kaj po domače od poboljšanja kmetovanja, te bo sicer poslušal pa naposlednje rekel: „saj bi to res utegnilo dobro biti“. Da bi pa od stare navade odstopil, nikar ne misli! Pa kaj bom o tem govoril? Naj se raje vernem k bobovi setvi:

Njiva za bob naj se spomladi rano (zgodaj) pripravi in močno pognoji, zakaj bob se mraza ne boji, pa mu tudi obilost gnoja ne škodje. Po preorani njivi se bob takole sadi: Vervica se preko njive potegne, poleg nje se s kolčikom naredé po 6 palcov globoke luknjice, kamor se bobovo zerno meče; med luknjicami se pa za 3 in tudi po dva palca prostora puša. Pri Angležih, da je kolček za luknjice priličniši in da se ne zaguli, ima železno ost. Kader je prva versta posajena, se vervica za poldrugi čevljev premeti, in kader je druga izveršena, se zopet toliko naprej premakne itd., dokler ni vsa njiva posajena, ki je za bob odločena. Potem se z brano njiva prevleče, da se brazde nekoliko razrahljajo in da se luknjice verh boba zasujejo.

Zdaj se bob pustí, da za dobre 4 palce odraste, in kadar toliko mero doseže, ga je treba okopavati, da se plevel zatara in zemlja se mu zboljša. Potlej čez 4 tedne se zopet okoplje in se parst iz obéh strani nekoliko proti bobovi versti potegne, da se bobu nekoliko prisuje, kar mu je kaj ugodno. Kadar se prva dva stroka pri tleh cvetja znebita, je treba bobu verhe požeti, da steblo bolj stročje in zernje redí, in da se muhe *) verhov ne polasté, ki bi bob utegnile do čistega ugonobiti. Na ta škodljiv merčes je

treba dobro paziti, in kakor hitro se verh stebila prikaže, ako tudi še pri tleh ni nobenega stroka, je treba neutegoma bobu verhe porezati, da se pred muhami zavaruje.

Angleži, ki tako z bobom v caker hodijo, pridelajo boba, da je kaj; kajti steblo 60 do 80 strokov obrodi. Pozabiti se pa zraven tudi ne smé, da Angleži bobu močno gnojé. Oni svoje poljske pridelke v veliko mesto London prodajajo, pa tudi nazaj grede iz mesta po 15 ur deleč nekteri razne baže gnoj za svoje polje vozarijo.

Ako bi se pri Ljubljani tisti gnoj, ki po Ljubljani splava, na kakošno posebno gnojnišče spravljali in se mu še kaj druge soderge privedalo, in potem za bobovo setev uporabil, bi si krajnska dežela pač veliko več pridelovala. Ljubljancani zastonj gnoj v Banat pošiljajo, Karlovčanom pa zato še vsako leto lepi dnar plačujejo, zakaj vsaki teden več sodov te robe konjederec v Korano, to je, v vodo, ki se pod Karlovcem s Kolpo združi, v ponočni tihoti izpeljuje. Pa vendar za vse te dobrote iz Banata noče nihče v Karlovec in v Ljubljano brez dnarja žita pošiljati.

Kmetijstvo! kako dolgo boš še spalo?! Ali te še ne budijo okoljšine časa? Ali ni zadnji čas, da vsak, naj je kmetovavec ali ne — ker jesti mora vsaki, ako hoče živeti — po vsi svoji moči pripomaga k zbuji in povzdigi umnega kmetovanja. Križnogorski.

Majhne obertnije po kmetih.

(Dalje).

Skorej ravno tako, kakor slive, se tudi fige (smokve) suše; toda ljudje obratjajo bolj tiste, ktere na lesah o soncu so bile posušene, kakor pa tiste, ktere so v slivnicah posušili. Perve so tudi mehkejše in sladkejše. Po enaki viži sušijo se tudi jabelka, hruške, češnje, bodi si da jih suhe mislimo uživati, ali da iz njih čemo pijače pripravljati.

Po deželah, kjer je milo podnebje in raste blagi ters, sušijo vinogradniki tudi grozdje v velik dobitek svoj; s temi grozdinkami pa tergujejo drugi, ter jih odpravljajo posebno po severni Evropi. Grozdje sušiti ravno ni težko. Na južnem Francozkem ravnajo takole: Štirinajst dni pred tergatvo pripravijo lug od sode ali pa potašelja. Ta lug naredé, da v primerno posodo vode denejo, ter v tej vodi sodo ali potašelj raztopijo. Pervo to vodo odcedijo, pa dolijejo druge, ktero ravno tako odcedé, kakor hitro se je lugasta sol v njej bil raztopila. Ta dva luga zmešajo, ter jima dolijejo po potrebi še hladne vode toliko, da kaže 11 do 11 in pol stopinj na alkalimeru. Ko je grozdje bilo brano, ter so gnjile jagode bili odpravili, denejo lug v kotel, podkurijo, da vrè in to neprenehoma. Potem vsujejo grozdje v lug, pa ga ne vzamejo prej ven, dokler ne zapazijo, da se vinove jagode niso razpočile. Kakor hitro pa to znamnje se prikaže, jih vzamejo ven, jih razpoložé na terstene lese, ter jih denejo na sonce; prvo noč jih pustijo celó zunaj, da jih rōsa namaka. Sledeče dni jih pridno obračajo, na

*) Bob se ne smé pozno sejati, ker se ga bobove muhe (Delphinfliege) že v toploti pred cvetjem lotijo, in če se pred cvetjem bobovi verh — sedež škodljivih muh — požanje, steblo oslabí; ako se pa verh pustí, pa muhe proti vse cvetje poručajo. Pis.

večer pa, preden sonce zahaja, vzamejo jih v hišo. Tako delajo nekoliko časa, vendar ne čakajo, da bi bile jagode popolnoma suhe. (Tako z grozdem ravnati je bolje, kakor pa navada nekterih krajev, da ljudje vinske jagode le v pepelnati lug veržejo, od kterega ne vejo, kako močen da je; ravnanje to grozdinke rudečkaste naredi, pa odvzame jim njih oljnati in sladki slaj.)

Od bolj žlahnih verst odberejo francozki vinarji jagode posebej, to je, odpravijo njih peclovje, spravijo jih v škatljice iz jelovine, ter jih za lep dnar prodajo.

Ker ze govorimo, kako gré sadje sušiti, omenimo tudi, da večidel sočivja in rastlin, ktere nam v hrano služijo, postavimo: mlado čebulje, male kumarce, zelene artičoke itd. se dajo tudi dolgo hraniti, če jih vkisamo. Vkisane so jako prijetne; zamogle bi pridne gospodinje jih v mesta na prodaj nositi, ker mestnjanke po takih stvaréh vedno poprašujejo, ter jih rade kupujejo. —

Po mnogo vaséh imajo kmetje in kmetinje lepo navado, da pozimi, ko so poljski opravki prejenjali, pridno klinčajo, predejo, tkajo ali krajce pletejo. Narejajo konopno ali lanéno platno, volnate odeje; ali pa le pripravljajo, barvajo, zavijajo in odpravljajo platnéno ali volnato robo. Tako delavno početje donaša tem krajínam veliko goldinarjev. Posebno obrajtano je lepo tkano domače platno; pa tudi drugi izdelki pavolni ali volnati, ktere ali v bližnji okolici prodajajo, ali s kterimi drugej tergujejo, donašajo lepe dohodke dotičnim vasém. (Hvaliti moramo ob tej priložnosti pridne Gorenke. Marljivo pletejo pozimi nitkne in volnate ječermé, kapice, nogovice itd.; poleti pa obhodijo s temi izdelki svojimi bližnje in daljne krajíne, prodajat jih, in pripomagat tako domačim potrebam).

(Konec sledí.)

Zgodovinske reči.

Rimska cesta in Emone v Noviodunum.

(Konec.)

Od kerškega polja proti zahodu se nahajajo stari rimski miljniki pri Raki, sicer brez napisa, pri Škocjanu pa z napisom: .. E. M. AV .. I. ... S PIVS ... VIAS. ET .. O .. CONRVIT ... IVERVNT. Dalje se še dobro poznavata stara rimska cesta med Dobravo in Dobruško vasjo blizo Škocjana; pri Škocjanu se je našel star nerimsk denar, pri Klevevži pa star rimsk denar in star zid iz opek. Od ondod blizo Mokronoga so se našli rimski mertvaški lonci, solzne steklenice, in razni denarji, tudi stari rudniki. Blizo Mirne so zopet stari rimski denarji na dan prišli, in tudi rimsk kamen z napisom: Q. R. P. COH. III. AQV. GAIANVS ALVMNVS V. S. L. M. (Mitth. d. hist. Vereins f. Krain Jg. 1851 str. 1. 2., tudi Berichte d. krain. Museums na več mestih).

Celó izversten pa je svet pri Trebnem. Ondi je že Valvasor vedil za stare rezane kamne, stebre, grobe svetilnice, denarje, tudi lepo izdelanega kamnitega leva, kar se je vse iz zemlje izkopalo. (Valvasor B. XI. str. 586 in 587). Poslednji čas so ondod zadeli še mnogo rimskih denarjev, tudi cevi od stare rimske kopeli, zlasti pa rimske kamne z napisi. Med temi kamni se eden glasi: I. O. M. L. IVLEIVS FIRMINVS, tedaj zadeva nar višje božanstvo Jupitra; trije so napisani: I. O. M. ET GENIO LOCI, tedaj nar višjemu bogu Jupitru in varhu kraja; eden spet ima: (I. O. M.) CETERISQVE DIS DEABVSQ. ET G. LOCI, to je višjemu bogu in tudi drugim bogovom in boginjám in varhu kraja; eden I. O. M. ET G. COL. CENT., to je spet višjemu bogu in varhu

društva suknarjev (ki so debelo blago izdelovali, kakor se po navadi razlaga).

Te kamne so postavili L. VAL. FAVENTINVS, AVR. SECVNDIANVS, BAEB. MARCELLINVS, vojaki desete legije, T. MITRAPVS, izsluženi vojak štirinajste legije, in M. AVR. VALENTINVS, vojak tridesete legije. Po teh kamnih se mora soditi, da je bilo na mestu sedanjega Trebnega zadosti veliko mesto, ker se je še celó društvo rokodelcov ondod zbralo, in ker se je toliko za čast bogov in varha mestnega storilo.

Še je en kamen z napisom: INVICTO MITHRAE P. AELIVS RESPECTVS; ta kaže, da se je tudi v tistem mestu božanstvo Mitrovo častilo. (Mitth. d. hist. Ver. Jg. 1851. str. 1. in 74.)

Zdaj vstane prašanje: Ktero mesto je stalo na selišu sedanjega Trebnega? Nekteri so do slej že nekaj ugibali, nekteri vse memo pušali; jez sam sem že v teh listih enkrat pisal, da bi bila utegnula Monecia tukaj stati, in to sem po imenu vode Temenice sodil. Pa s kratko rečem: mnogo rimskih mest na Krajnsko stavimo, ktere niso nikdar tukaj stale. Arrupium, Avendo in Monecia so stale unstran hribov, kteri savsko vodotočje ločijo od jadranskega morja, to je, v Primorji; to se prav lahko spozna iz popisa Augustove vojske z Japodi. (Appian. de bell. Illyr. — pri Lichartu B. I. str. 222). Antoninov popis in Peutingerjeva tabla Arrupium in Avendo blizo Senja stavita; Monecia je tedaj nar bližje utegnula v reškem Primorji stati. Tudi Magnaniana ni bila na Krajnskem; po Ptolomejevem zemljopisu se mora namreč dalje proti izhodu, na Horvaškem, iskati. (Ptolom. I. II. c. 15.) Terpo in Metulum ste stale pri Ložu in Metljah, kakor se lahko sprevidi iz imenovanega popisa vojske zoper Japode, in poterdi iz mnogo najdenih starin. Ktero mesto se bo tedaj pri Trebnem iskalo, razun Praetorium Latobicorum? ali kam se bo ta stari kraj djal drugam, razun na trebenski svet? Mera milj shaja na vsako stran, proti Ljubljani in proti Kerškemu, zlasti ako se šteje po Peutingerjevi tabli. Dalje se mora pomniti, da tudi v bližnjici, pri Doberniči se je našlo mnogo rimskih denarjev; da bližje Ljubljane, pri Zatičini ali Žitičini, se je našel rimsk kamen z napisom: C. FAB. TERCIVS SIBI ET SVIS, tudi ostanjki rimskega ozidja. Od ondod je cesta utegnula iti čez Peščenjek, kakor še sedanji čas, ali pa se je nižje pri Žalni tje vila; po tem pa ali se je Šmarji bližala ali pa Igu, kjer se toliko starih spominkov nahaja, in tako je dospela proti Emoni.

Te svoje misli tukaj razodenem: naj bi nekaj preiskali tudi drugi, kteri so bližje teh strani. Gosp. Terstenjak pa, upam, da na tej poti tudi utegoe kaj mitologiškega dobiti; Krakov log pod Škocjanom, Trebno kraj bogočastja od staroslovenske besede treba, kar pomeni daritev in tempelj, Žitičina od žitja, ako ni bolj prav Stičina od stikanja („imajo veliko stičino ali velik shod“, pravijo v nekterih krajih), ali pa Zatičina od zatičja.

Hicinger.

Ozir po svetu.

Boji kónj z volkovi po ukrajnskih stepah na Rusovskem.

Pomlad, čas naj večje radosti in naj večje neugnanosti stepjih čred, je tudi čas njih naj večjih težav zastran volkov. Njih boji so v mnogem obziru zanimivi tako z avoljo zvitosti in gladne pohoti volkov, kakor z avoljo hrupa in pogumnosti kónj.

Volkovi so slabeja stran, tedaj morajo z zvitostjo in po ovinkih skušati to doseči, kar si konji ko vedno oprezovani napadenci s pogumnostjo in vzajemno pomočjo dose-gajo. Toraj se je razvila tudi pri volkovih velika zvičajnost in ročnost, pri konjih pa tolikanj večja vzajemnost, ki jih večidel tudi oteva pogube. Da bi se volkovi o be-

natik ¹⁾ tako položili, da so se s konci prav dobro vkup stisnili; sklade pa, kjer se cev cevi tiši, smo dobro z rušnjo ali pa s šoto založili in potem graben zasuli. Na koncu vsacega grabna pri odteku vode smo položili 9 čevljev dolgomecesno cev, tako, kakor se pri štirnah rabijo, in v te cevi derže lončene cevi; tako se obvaruje, da se jarki in cevi pri odteku vode pokvariti nemorejo.

Da v tacih krajih, kjer zemlja ni skoz in skoz enako terda, in se na vsako vižo cevi v enih krajih bolj ko v drugih posedejo, naše delo ni zavreči, bodo, mislim, tisti, ki to razumejo, poterjili. Dile naredé res enmalo več stroškov ko natike, pa pri dilah natik treba ni ²⁾, in tudi pokladanje cevi gré po dilah bolje od rok ³⁾. Za tako ozke dile jima skor vsak posestnik les, pa tudi niso drage. Naj bolje je, da se za to rabo dile iz ravno posekanega lesa vrežejo in koj sirove (frišne) porabijo. Misliti se smé, da take dile, ki vedno v mokrem ležé, dolgo terpeti ne morejo, — pa če prav sčasoma zgnjijó, je že do tistega časa zemlja pod cevmi uterjena ⁴⁾.

(Konec sledí.)

Majhne obertnije po kmetih.

(Konec.)

Kdo nek nareja tiste stotere prelepe in različne igrače, kakoršne vidimo pri tergovcih ali na somnjih, in ktere tako radi kupujemo, da otroke svoje ž njimi razveselujemo? Pridni kmetje in marljiva njih družina izdelujejo pozimi vse te stvari. Vse igrače, pod imenom „nemške igrače“ znane, prihajajo večidel iz Berhtolsgadna, najlepše pa iz Tiroljskega, kjer iz lesa, rogov, slonove in druge kosti, iz broná ali kovine razne posodice, cevke, pišalke, perotnjake, žljice, nože pa vilice; potem hišno in kuhinsko orodje, omarice, sklédice, mizice, hišice in cerkvice, neštivilno veliko ljilj in soldatov, konjičev, kravic in jagnet — na kratko, vsakoverstne igrače strugajo, rezljajo, sestavljajo, limajo in barvajo. Po vaseh na Tiroljskem ni skorej človeka, ki pozimi, ali kader nima nič družega opravljati, ne bi s to obertnijo se pečal. Dela pa vsa družina, celó nar manjši otroci morajo pomagati. Vsak izbere si poseben predmet, ktereга zna nar bolje delati, pa tudi v izdelovanji tistega zadobiva časoma tako ročnost in urnost, da bi človek ne verjel, kako lepo pa naglo mu gré vse delo spod rok. Eden risa, drugi struga ali rezljá, tretji lima ali sestavlja posamne plati; še drugi bojari, lakira ali zlatí itd. Veselje je gledati marljivo družinico, kako se giblje in suče in trudi, da si kaj pridela.

Vsi taki izdelki, kateri se prav nizko prodajajo, grejo velikrat skozi 5 ali 6 rok, preden v Norimberg ali Ausbor na terg pridejo. Odtod razpošiljajo jih po celem svetu tergovci.

Umetni strugarji na Tiroljskem po svoji umetni tako slovijo, da njih izdelki, tesarske in rezljarske

delá, se celó v daljno Indijo prodajajo, ter pridnim stanovnikom ondotnih dolín vsako leto veliko sto goldinarjev donášajo. —

Na Nemškem, posebno na Badenskem in Virtemberskem, kjer izvira Donava in teče reka Rein, se prostira neprijetni veliki „černi gojzd“. Ondi je podnebje merzlo in ojstro; zemlja gorata in neplodna. Kaj tedaj počenjajo tam ljudje, posebno revni kmetiči, da se preživé? Lotili so se že od starodavnih časov male obertnije, namreč izdelovati majhne lesene stenske ure. To pa delajo vsi: odrašeni, otroci, možki pa ženske. Vsako leto izdelajo takih uric na tavžente ter jih nosijo in pošiljajo na bližnje in daljne kraje: po Nemškem in Francozkem, na slovanske dežele na Poljsko in Rusovsko; peljejo jih čez morje v Ameriko celó! Majhne kmetiške urice hodijo tedaj deleč okoli, bijejo skorej po celem svetu, ter oznanujejo delavnost prostih vašanov.

Nič se na kmetih ložeje ne izdeluje, kakor ptičnice iz verbovic ali medenega svila; tudi mišolovke, pasti za podgane in druge zverí se lahko narejajo. Nekoliko orodja, nekaj male pazljivosti in umnosti je zadosti, da grejo take dela vsakemu lahko spod rok.

Po nekterih krajih lovijo ali redijo kmetje koristne živalice. Kjer so močirji ali mlakuže, v katerih pi-javke bivajo, hasní, da jih ljudje love, pa lekarjem ali zdravnikom prodajajo, ki teh živalic, kakor je znano, v mnogih boleznih vedno in veliko potrebujejo.

Le kratko omenjamo še tukaj nekterih malih obertnij, ktere bi utegnile selanom koristiti. Mravljinčji jajčiki, ktere slaviči in druge ptičice pevke rade zobljejo, utegnejo tudi otroci in ženske nabirati. Sušijo naj jih na toplem, pa se dajo deleč pošiljati. — Na Tiroljskem in po Turingii redijo kmetje pridno kanarčke. Mlade kanarčke prodajajo v velik dobiček tergovcom, ki jih na Rusovsko in Angležko, posebno pa v Turčijo pošiljajo, kjer te lepo rumene ptičke radi drago plačujejo. — Blizo morja naj berejo revni ljudje primorske rastline, kakoršne po bregovih rastejo; naj jih spravljajo vkup, ker so v dober gnoj porabljive. Kemikarji napravljajo iz njih sodo ali natron.

Še več stvari je, katerih bi se utegnili pridni pa prebrisani kmetje ob prenehanji poljskih del lotiti; pa naj sklenem s temi. Da pa dela dobro spod rok in po sreči grejo, treba je, da je človek priden in poterpežljiv, pred vsem pa, da ima umno glavico to in uno rokodelstvo in obertnijo začeti in pa pota najti, po katerih se izdelki spečajo in prodajo po svetu.

J. Š.

Odkritoserčna beseda

o zadevah slovstvenega društva sv. Mohora *).

Lepo je viditi in slišati, kako se društvo sv. Mohorja čedalje lepše razvija in med slovenskim ljudstvom zmiraj dalje razširja. Že šteje po poslednjem naznanilu 994 družtvenikov iz kmetiškega, učiteljskega in posebno iz duhovskega stanú, kar nam sopet jasno spričuje, kako neutrudljiva je posebno častita duhovščina za blagor našega naroda. Dve leti je še le minulo, kar je bilo naše društvo osnovano, pa že lepo število bukev in bukvic raznega zapopadka je v tem kratkem času na svetlo danih. Čast in hvala torej vsim, ki so tako dobrovoljno društvu na pomoč pritekli ga s svojimi dnarnimi prineski v njegovem žlahnem namenu podpirati! Gotovo gré pričakovati, da se jih bo še več družtvenikov oglasilo, ako društvo ne opeša in se sploh po željah in nasvetih rodoljubnih, za povzdigo domačega slovstva vnetih mož, kolikor je mogoče, ravná. Gotovo bodo

*) Ker se s temi „željami“ popolnoma vjema neki drugi spis, ki smo ga že davnej prejeli pa dosihmal še ne natisnili, ga bomo razglasili prvo pot. Vred.

¹⁾ Ali bo to prav, kadar bojo dile sognjile, bo prihodnja skušnja učila. Gosp. Kreuter pravi v omenjenem spisu: „brez natik ne pokladajo zdaj nikjer več cevi; so jih pokladali sicer nekđaj tam pa tam brez natik, pa skušnje so učile, da to je slabo; le zavolj manjših stroškov so se opušale natike, pa ta varčnost se ni splačala“. V cevi brez natik zarinejo močirske rastline in pa mah, ki se čez cevi poklada, svoje korenine še lože, in po njih se zamaše potem cevi, ki se morajo zatega voljo čez leto in dan včasih ven vzeti in očistiti zamaška.

²⁾ Skušnje drugod, kakor smo ravno rekli, ne poterjujejo tega. Brez natik je delo vselej nevarno.

³⁾ Pa podlaganje dil je le potreba v sili.

⁴⁾ Zemlja pod cevmi se po obilih skušnjah nikdar ne uterdi, ker voda, ki je pod cevmi, ne more nikdar nikoli vsa v cevi priti, temuč le toliko, kolikor je po kapilarni moči posesajo. Vred.